

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію **Сальнікової Тетяни Вікторівни** «Особливості професійної Я-концепції військовослужбовців – учасників бойових дій», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Наукова та практична значимість дисертаційної роботи Тетяни Вікторівни Сальнікової зумовлена нагальною потребою поглибленого вивчення феномену професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій. В умовах тривалої російсько-української війни, яка супроводжується значними психофізичними та психоемоційними навантаженнями, особливу увагу слід приділити сприянню професійній адаптації та гармонізації особистості військових.

Актуальність дослідження посилюється високим рівнем соціальної напруженості та необхідністю вирішення завдання запобігання виникнення у військовослужбовців деструктивних особистісних утворень. Умови, в яких військовослужбовці здійснюють свою військово-професійну діяльність, позначені впливом значної кількості інтенсивних стресогенних чинників, що потребує застосування науково обґрунтованих методів психокорекції, реабілітаційного втручання, а також розробки емпірично обґрунтованої моделі розвитку професійної «Я-концепції» військовослужбовців. Це є вкрай важливим для забезпечення їхнього повноцінного професійного та особистісного відновлення.

Важливість роботи також визначається недостатністю досліджень у цій сфері, особливо в частині аналізу структурно-функціональних конструктів професійної «Я-концепції». Вивчення цього феномену сприятиме підвищенню

якості психологічного забезпечення діяльності військовослужбовців, у тому числі й у умовах бойових дій.

Дисертація має чітку, послідовну структуру, яка відповідає меті дослідження та завданням, спрямованим на її досягнення. Перший розділ присвячений теоретико-методологічному аналізу проблематики формування структурних конструктів особистісної та професійної «Я-концепції» як сучасного психологічного феномену. У розділі розглянуто основні концептуальні підходи до вивчення «Я-концепції», зокрема через призму свідомості та самосвідомості, їх взаємозв'язку та онтогенетичного розвитку. Особливу увагу приділено аналізу феномену самосвідомості, її структури та впливу на формування «Я-концепції».

Важливим аспектом першого розділу стало ґрунтовне висвітлення мультидисциплінарних підходів до вивчення «Я-концепції» у контексті гуманістичної, когнітивної, психоаналітичної та феноменологічної шкіл. Крім того, дисертантка акцентує увагу на практичному значенні професійної «Я-концепції» як важливого компонента психологічної саморегуляції та адаптації у професійній діяльності. У роботі чітко обґрунтовано необхідність системного підходу до дослідження цього феномену. Значущим підсумком розділу також стало обґрунтування важливості дослідження особливостей та структурних конструктів професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій в контексті її можливої дисгармонізації.

Другий розділ дисертації присвячений організації та реалізації емпіричного дослідження особливостей професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій. У цьому розділі наведено чіткий опис методологічного апарату, зокрема процедури дослідження, характеристик вибірки, етапів проведення експерименту, а також використаного психодіагностичного інструментарію. Особливу увагу приділено аналізу компонентної структури професійної «Я-концепції», яка включає когнітивний, емоційно-оцінний, мотиваційний, поведінковий та

духовно-ціннісний конструкти. Крім того, авторка враховує вплив соціально-психологічних та професійних характеристик на формування цих компонентів.

Вибірку дослідження можна оцінити як репрезентативну: до неї увійшли 129 військовослужбовців, які проходили курс психореабілітації, з чітким розподілом на підгрупи за соціально-професійними характеристиками. Використані методики, серед яких авторські анкети, шкали самооцінки, інструменти для діагностики посттравматичних реакцій, а також методики дослідження ціннісних орієнтацій, забезпечили комплексне охоплення всіх аспектів професійної «Я-концепції».

Значущим результатом цього розділу є розробка моделі прогнозування досягнутого рівня професійної «Я-концепції» залежно від соціально-психологічних характеристик військовослужбовців. Важливим також стало створення основ для подальшої психокорекційної програми, яка спрямована на розвиток компонентів «Я-концепції», що виявили найменшу вираженість. Структура дослідження є чіткою та логічною, а опис етапів та інструментарію відображає наукову обґрунтованість підходу. Усі процедури проведені відповідно до біоетичних норм, що підкреслює етичну коректність роботи.

У третьому розділі дисертації послідовно викладено та проаналізовано результати емпіричного дослідження психосоціальних та характерологічних особливостей військовослужбовців – учасників бойових дій, які перебували в кризових умовах виконання своїх професійних обов'язків. Значним досягненням цього розділу є розробка емпіричних моделей впливу соціально-демографічних, професійних та психологічних характеристик на формування «Я-концепції» військовослужбовців. У розділі глибоко проаналізовано особливості формування когнітивного, емоційно-оцінного, мотиваційного, поведінкового та духовно-ціннісного конструктів «Я-концепції» в умовах бойових дій. Крім того, результати дозволили виявити типологічні відмінності залежно від статі, віку, рівня освіти та місця несення служби, що є важливим для розуміння специфіки адаптації військовослужбовців у стресових умовах.

Суттєвим здобутком розділу є аналіз впливу психосоціальних факторів, таких як рівень соціальної підтримки, особливості сімейного оточення, типологічні риси особистості, а також професійні чинники, включаючи кількість поранень, досвід служби та умови виконання бойових завдань. Отримані регресійні та факторні моделі чітко ілюструють взаємозв'язок між цими характеристиками та рівнем розвитку професійної «Я-концепції». У цілому, результати третього розділу є добре обґрунтованими, чітко структурованими та представленими у формі, що сприяє практичному використанню отриманих даних у реабілітаційній та профілактичній роботі з військовослужбовцями.

У четвертому розділі роботи викладено концептуальні основи та результати розробки й апробації програми психокорекції професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій. Програма побудована на сучасних теоретико-методологічних засадах і базується на інноваційних психокорекційних методах, які враховують специфіку професійної діяльності військових у кризових умовах.

Розділ містить детальний опис етапів реалізації програми, починаючи з діагностичного блоку, що дозволяє виявити дисгармонії у «Я-концепції», до етапу групової психотерапії та оцінки її ефективності. Запропоновані тренінгові вправи та методики, такі як рольові ігри, тематичні дискусії, релаксаційні техніки, спрямовані на усунення дисгармоній, розвиток професійної ідентичності та адаптацію військовослужбовців до стресових умов професійної діяльності.

Ефективність програми підтверджена емпірично: після її впровадження значно покращилися показники гармонізації «Я-концепції», зокрема мотиваційний, емоційний та поведінковий компоненти. Важливим є те, що апробація програми проводилась з урахуванням етичних норм, забезпеченням конфіденційності та дотриманням принципу добровільності. Розроблена програма може бути інтегрована не лише у військові підрозділи для

підвищення професійної та соціальної адаптації військовослужбовців, але й у цивільні реабілітаційні центри для роботи з ветеранами бойових дій.

Загалом, до *найбільш вагомих результатів* дисертації, які мають всі необхідні ознаки **наукової новизни та обґрунтованості**, вважаємо, можна віднести: визначення особливостей професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій, емпіричну експлікацію психологічних детермінант особистісного профілю військовослужбовців – учасників бойових дій, розробку емпіричної моделі прогнозування рівня професійної «Я-концепції» таких військовослужбовців, а також розробку та практичну апробацію комплексної програми психологічної підтримки, допомоги і реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій.

Отримані в дисертаційній роботі наукові та науково-практичні здобутки можуть бути *ефективно використані на практиці*, як безпосередньо в Збройних силах України, так і у цивільних реабілітаційних центрах при роботі з ветеранами бойових дій.

Результати дисертаційного дослідження Тетяни Вікторівни Сальнікової апробовано на 11 масових наукових заходах різного рівня та *повністю викладені* у 15 наукових працях. **Рівень наукових публікацій** здобувачки також можна оцінити **як високий**. Зокрема, серед них наявні 3 статті, опубліковані у фахових виданнях переліку МОН України, і 1 – у зарубіжному періодичному науковому виданні, включеному до наукометричної бази Web of Science.

Таким чином, виконаний на високому рівні теоретичний аналіз досліджуваної проблеми, застосування адекватних стосовно поставлених завдань методів дослідження та обробки даних, залучення репрезентативної вибірки, належний аналіз та узагальнення отриманих емпіричних результатів, свідчать про **гарний рівень оволодіння здобувачкою методології наукової діяльності** та **високий науковий рівень** дисертаційної роботи. Поставлені в роботі **наукові завдання є повністю виконаними**.

Разом з тим, до дисертаційної роботи можна висловити певні **зауваження та побажання**:

1. На нашу думку існує деяка переобтяженість інформацією у висновках до першого та третього розділів (стор. 89, 202). Висновки не досить лаконічні та занадто переобтяжені другорядною інформацією, тому їх доцільно було б навести більш коротко та чітко.

2. Вбачається, що прикладна складова дисертаційної роботи була б значно посилена, якби авторка побудувала розроблену програму психокорекції професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій у відповідності зі ступенем та важливістю дисгармонізації окремих конструктів професійної «Я-концепції», встановивши першочерговість впливу та психокорекційні пріоритети на найбільш «порушені» конструкти.

3. Побажання стосується більш активного впровадження результатів дисертаційної роботи у закладах з підготовки психологів для системи ЗС України, та у відповідних підрозділах психологічного забезпечення.

4. Робота тільки б виграла, якби авторка більш деталізувала опис професійно-психологічних особливостей діяльності військовослужбовців – учасників бойових дій та порівняла їх з особливостями військовослужбовців, які не піддавалися впливу феномену безпосередньої участі в бойових діях, що у подальшому могло бути підставою для формулювання кваліфікаційних вимог до профілю діяльності саме цієї категорії фахівців.

5. Також доцільним могло б бути доповнення дослідження питаннями професійного вигорання військовослужбовців – учасників бойових дій з можливістю психокорекції цих феноменів, що значно б покращило розроблену та апробовану програму психокорекції професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій

Однак, висловлені зауваження та побажання мають дискусійний характер. Вони не знижують нашу оцінку достовірності, наукової та прикладної цінності отриманих результатів.

Висновок:

Аналіз дисертаційної роботи «Особливості професійної Я-концепції військовослужбовців – учасників бойових дій» дає підстави для висновку про те, що ця робота є самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для галузі військової психології та Збройних Сил України, вирішуючи актуальне науково-практичне завдання. Вважаємо, що дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України № 759 від 31.05.2019 р.), а її авторка Тетяна Вікторівна Сальнікова заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент,

заступник директора з науково-інноваційної роботи

Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,

доктор психологічних наук, професор,

член-кореспондент НАПН України

Олег КОКУН

